

Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Po Czarnobylu: miejsce katastrofy w dyskursie współczesnej humanistyki* (Kraków, 26–27 kwietnia 2016 r.)

Trzydziesta rocznica wybuchu elektrowni atomowej w Czarnobylu stała się okazją do podjęcia refleksji humanistycznej nad tym wydarzeniem oraz nad katastrofą w sensie antropologicznym. Międzynarodowa konferencja *Po Czarnobylu: miejsce katastrofy w dyskursie współczesnej humanistyki*, która odbyła się 26 i 27 kwietnia 2016 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim była wspólną inicjatywą Wydziału Polonistyki, Katedry Ukrainistyki Instytutu Filologii Wschodniosłowiańskiej UJ oraz Instytutu Literatury im. Tarasa Szewczenki Narodowej Akademii Nauk.

Obrady zainaugurowała prof. Tamara Hundorova (Kijów) wykładem zatytułowanym *Чорнобильський жанр: пост-апокаліптична реальність і нуклеарна сублімація*. Następnie rozpoczęła się pierwsza dyskusja, która pokazała duże zainteresowanie tezami przedstawionymi przez prof. Hundorovą. Po przerwie rozpoczęły się panele referatowe.

Pierwszy z nich, prowadzony przez dr Katarzynę Glinianowicz, objął referaty: dr hab. Agnieszki Korniejenko (UJ) *Literackie i filmowe reprezentacje katastrofy w Czarnobylu w Polsce*, dr Moniki Niwelińskiej (ASP w Krakowie) *Entropia miejsca / entropia obrazu. Promieniowanie materii. Rozpad widzialnego. Wizualny zapis przestrzeni popromiennych – obszarów prześwietlonych promieniowaniem radioaktywnym* oraz dra Pawła Krupy (UJ) *Co widać w postczarnobylskim „oku otchłani”?*. Wystąpienie Korniejenko dotyczyło poetyckich wyobrażeń katastrofy w Czarnobylu prezentowanych niedługo po samym zdarzeniu w polskich tłumaczeniach, zwłaszcza w antologii przekładów Waldemara Smaszca i Stanisława Srokowskiego zatytułowanej *Czarnobylski autograf* (Białystok 1991). Prezentacja Niwelińskiej, która w swojej pracy badawczej porusza kwestie dotyczące takich zagadnień, jak obraz, entropia, melancholia, odnosiła się do analogii pomiędzy pamięcią a percepcją w odniesieniu do miejsca i czasu, w tym wypadku – wybuchu w Czarnobylu w 1986 roku. Natomiast referat Krupy prezentował prozę Wałerija Szewczuka w kontekście post-katastroficznym.

W kolejnym panelu swoje referaty mieli okazję zaprezentować następujący paneliści: dr Joanna Roszak (Instytut Slawistyki PAN) *Rozbrajanie. Od poezji po Hiroszynie do działalności ruchu Pugwash*, dr Konrad Wojnowski (UJ) *Wypędzanie Tereźsza – nowe katastrofy i kultura programów*, Miłosz Markiewicz (UŚ) *W cieniu końca człowieka. Stawanie się posthumanistyki*. W odczytanym wystąpieniu Roszak przedstawione zostały badania literackich i kulturowych reprezentacji katastrofy w poezji, ze szczególnym uwzględnieniem tekstów poświęconych Hiroszynie, zbrojeniom nuklearnym, twórców, którzy doświadczyli bezpośrednio lub pośrednio także Holokaustu. W swoim referacie Wojnowski zaproponował syntetyczny opis oraz tradycyjny sposób „dramatyzowania” i upraszczania opowieści o katastrofach, wychodząc od

figury Terejusza przez mechanizm upraszczania i „jednostkowania” aż do kategorii „kultury programów”. Natomiast Markiewicz próbował stworzyć kartografię zjawiska, jakim jest posthumanistyka, a tym samym odpowiedzieć na pytania dotyczące m.in. tego, jak miałyby ona wpływać na sposoby myślenia, a także czy warto budować nowe myślenie, mając świadomość upadku dotychczasowych wartości.

Panel trzeci to wystąpienia Gawła Janika (UŚ) *Postkatastroficzne obrazy. „Czarnobyl. Strefa” jako komiks nuklearny*, dr Olgi Derkaczowej (Uniwersytet Przykarpaccki) *Czarnobyl jak obszar izolowany we współczesnej ukraińskiej prozie (na przykładzie utworu Markiana Kamysza Oformlandija, albo urlop w zonie)*, Anity Jasińskiej (UŚ) *Postkatastroficzna przemoc w wybranych narracjach 9/11* i Anieli Radeckiej (UWr) *Duchowy rozpad ZSRR. Wybrane przykłady z eseistyki i twórczości literackiej Oksany Zabuzko*. Janik w swym referacie podjął próbę krytycznej analizy komiksu *Czarnobyl. Strefa* autorstwa Francisco Sancheza i Natachy Bustos, zwracając szczególną uwagę na graniczny charakter wydarzeń z 1986 roku, stanowiących swoistą cezurę dla myśli postkatastroficznej oraz dyskursu nuklearno-czarnobylskiego. Wystąpienie Derkaczowej dotyczyło najnowszej prozy ukraińskiej mówiącej o Czarnobylu. Zaś Jasińska skupiła się na popkulturowych reprezentacjach katastrofy początku XXI wieku – szczególnie zmasowanych ataków terrorystycznych rozpoczętych 11 września 2001 roku, którą to datę można odczytywać jako kolejną po 1986 roku cezurę czasów współczesnych. Natomiast Radecka omówiła przepełnione katastrofizmem i kasandryzmem wiersze Oksany Zabuzko, opublikowane już po tragicznych wydarzeniach w czarnobylskiej zonie, ale pisane na kilka miesięcy przed samą katastrofą, a także przykłady z jej eseistyki, zwiastującej duchowy rozpad imperium sowieckiego.

Panel następny dotyczył zagadnień wizualności katastrofy i antropologicznego spojrzenia na tzw. czarną turystykę w kontekście utowarowienia „trudnego dzieciństwa”, co przybliżyły wystąpienia dr Magdaleny Banaszekiewicz (UJ) *Wpatrzeni w pustkę. Wycieczki do Czarnobyla w obiektywie turystycznych aparatów* oraz Anny Dudy (UJ) *Pokoleniowa trauma czy wpływ postapokaliptycznej popkultury? O motywacjach polskich turystów wyjeżdżających do Czarnobyla*, która przedstawiła także wyniki ankiet przeprowadzonych wśród turystów podczas wycieczki do Czarnobyla. Natomiast w wystąpieniach Urszuli Pieczek (UJ) *„Piołun, «czarnobyl», Artemisia vulgaris”*: *Czarnobyl jako przestrzeń (dla) sztuki* oraz Urszuli Kuźnik (UW) *Czarnobyl – miejsce fotograficznej ekscytacji* zostały poruszone kwestie dotyczące tego, dlaczego i jak młodzi artyści z Ukrainy i Białorusi napełniają nowymi znaczeniami i symbolami pozornie opuszczoną czarnobylską zonę, a także zostało omówione znaczenie i przyczyny popularności Czarnobyla wśród fotografów.

Wydarzeniem kończącym pierwszy dzień obrad była niemal dwugodzinna, tłumaczona symultanicznie dyskusja panelowa z udziałem zaproszonych gości: prof. Tamary Hundorovej, prof. Ingi Iwasiów, dr hab. Tomasza Majewskiego.

Drugi dzień rozpoczęły wystąpienia Katarzyny Trzeciak (UJ) *Bhopal 1984: widmowy materializm literackiej pamięci*, Ałły Pryiomko (Uniwersytet Pedagogiczny w Charkowie) *Жахливі видіння Кліма Поліщука як проблема «тонкого нюансування тексту»* oraz Romana Turowskiego (Uniwersytet Papieski w Krakowie) *Między „Antropologizacją rzeczywistości” a „deantropologizacją człowieka”: współczesna technosfera w kontekście antropologii synergicznej Sergieja Chorożego*.

W kolejnym panelu przedstawiono następujące referaty: dr Małgorzaty Peroń (KUL) *Zniszczony świat. Poetyckie wizje katastrofy w twórczości poetów nurtu „ośmielonej wyobraźni”*, Pawła Czernicha (Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie) *Media, rząd i propaganda. Przedstawienie katastrofy czarnobylskiej w środkach masowego przekazu krajów europejskich i Ameryki*, Olgi Turowskiej (Uniwersytet Papieski w Krakowie) *Premonition of decline and fall as ideas of regulative European discourse. The collapse of civilization as seen by Florian Znaniecki*, Barbary Więckowskiej (USz) *Spory wokół kwestii katastrofy w Czarnobylu a propaganda polityczna, na przykładzie wybranych reportaży*. W swej wypowiedzi Peroń omówiła poetycki nurt „ośmielonej wyobraźni”, którego rozpoznawalną cechą jest świat poetycki dotknięty rozpadem i zanikaniem, który jest obok noelingwizmu, poezji mistrzów i cyber-poezji jednym z najważniejszych zjawisk poezji współczesnej. Czernich przedstawił analizę potraktowania w sposób instrumentalny katastrofy w Czarnobylu przez niektóre rządy czy organizacje na świecie, konfrontując doniesienia prasowe z różnych krajów. Referat Turowskiej dotyczył katastrofy nie tylko jako obiektywnego stanu rzeczy, ale także jako idei wpisanej w europejski dyskurs, co zostało przedstawione w kontekście badań polskiego socjologa i filozofa Floriana Znanieckiego. Natomiast Więckowska na przykładzie katastrofy w Czarnobylu zaprezentowała to, w jaki sposób reportaż odzwierciedla podziały polityczne między Zachodem a Wschodem.

W panelu dyskusyjnym zatytułowanym *Czarnobyl – eksplozja wolności* wzięli udział zaproszeni eksperci: dr hab. Katarzyna Kotyńska, Małgorzata Nocuń, Przemysław Tomanek, a prowadziła go Urszula Pieczek („Znak”). Rozmowa inspirowana była kwietniowym numerem miesięcznika „Znak”, który został poświęcony 30. rocznicy katastrofy w Czarnobylu i zawierał m.in. esej Oksany Zabuzko, teksty Siergieja Paskiewicza, Aleksieja Łastouskiego, Serhija Stukanowa.

W panelu następnym swoje wystąpienia zaprezentowali: dr Mateusz Zimnoch (UJ) *Ślad jako narzędzie symulacji w „Czarnobyl VR Project”*, Sylwia Jankowy (UWr) *Czy jest się czego bać? Filmowe reprezentacje Czarnobyla*, Łukasz Strzelczyk (UW) *Dźwięki po końcu świata* oraz Krzysztof Lichtblau (USz) *Komiks wobec katastrofy. „Czarnobyl. Strefa” Francisco Sancheza i Natacha Bustos*. Prezentacja Zimnocha dotyczyła finalizowanego przez studio The Farm 51 projektu *Czarnobyl VR Project* – wirtualnej, hiperrealistycznej symulacji obszaru Strefy Czarnobylskiej, co stało się pretekstem do analizy opozycji: poetyka reprezentacji i poetyka śladu,

w której ślad stał się swoistym narzędziem reprezentacji. W swoim wystąpieniu Jan-kowy mówiła o tworzonych legendach dotyczących zmutowanych zwierząt i wynaturzonych mieszkańcach miasteczka, które na stałe wpisały się w historię Czarnobyla, a które stały się inspiracją nie tylko dla odważnych, żądnych przygód eksploratorów, ale także filmowców. Referat Strzelczyka odpowiadał na pytanie czy przestrzeń po „wybuchu”, w strefie skażenia radioaktywnego brzmi inaczej, czy dźwięk może odkrywać, dopowiadać więcej niż obraz, który nie zawsze jest w stanie reprezentować nieprzedstawiane, a także próbując zastanowić się nad tym, czy można usłyszeć dźwięki apokalipsy. Druga podczas konferencji analiza komiksu *Czarnobyl. Strefa*, tym razem w ujęciu Lichtblaua, pozwoliła na osadzenie omawianego utworu w dwóch kontekstach: kultury popularnej wykorzystującej przedstawiania tej katastrofy oraz umiejscowienie tego komiksu względem innych (historycznych, reportażowych, biograficznych).

Konferencję zakończył panel z referatami: dr Hałyny Chomenko (Uniwersytet Pedagogiczny w Charkowie) *„Арабески” Миколи Хвильового: некон’юнкція „обезголовеного” тексту як маркер есхатології неприємності*, Olgi Piskunowej (Akademia Kultury w Charkowie) *Апокаліпсис Миколи Хвильового в аспекті реконструкції дискурсивності*, Aleksandry Brylskiej (UW) *Katastrofa, którą (nie)zobaczysz. O wizualności nuklearnego kresu* – zbadała ona przedstawienia powstałe po katastrofie w Czarnobylu te znane z ataków na Hiroszimę i Nagasaki, zastanawiając się nad tym, jaki model wizualności wytwarza się w momencie nuklearnego kresu oraz Iwony Boruszkowskiej (UJ) *Mapowanie apokalipsy – pustka i ślad czarnobylskiej zony w prozie reportażowej*, w którym, wykorzystując myśl Giorgio Agambena oraz koncepcję heterotopii w ujęciu Michaela Foucaulta, autorka przyjrzała się literackim reprezentacjom Prypeci, Czarnobyla i czarnobylskiej zony jako miasta-mogiły, miasta-cmentarza, krajobrazu po katastrofie, napełnionego pustką nieobecności człowieka.

Konferencja, dzięki wystąpieniom prelegentów i panelistów z polskich i ukraińskich ośrodków naukowych, stała się niepowtarzalną okazją do wymiany myśli na temat ukazywania katastrofy w tekstach kultury, katastroficznych nastrojów współczesności, humanistyki w cieniu atomowego grzyba i kresu człowieka. Biorący udział w konferencji badacze – antropolodzy, filozofowie, filmoznawcy, historycy, historycy sztuki, literaturoznawcy, muzykolodzy, socjolodzy – wprowadzili słuchaczy w obszar interdyscyplinarnego dyskursu postkatastroficznego, podejmując rozważania i dyskusje nad jego różnymi aspektami i dając asumpt do sformułowania nowatorskich ujęć tego obszaru badawczego.

Iwona Boruszkowska
Uniwersytet Jagielloński
Aleksandra Grzemska
Uniwersytet Szczeciński